

MỘT TRÍ THỨC CÓ NHÂN CÁCH LỚN

Trong suốt cuộc đời mình, GS.TSKH Phan Đình Diệu nổi tiếng là một nhà khoa học chính trực, đầy nhiệt huyết. Ông là một trong những người được ghi nhận là có công đầu trong kế hoạch đào tạo và phát triển ngành tin học tại Việt Nam. Ông cũng là chuyên gia trong các lĩnh vực: toán học kiến thiết, lôgic toán, lý thuyết thuật toán, ô tômat và ngôn ngữ hình thức, lý thuyết mật mã và an toàn thông tin. Đặc biệt, GS.TSKH Phan Đình Diệu được ghi nhận là một trong những nhà khoa học đã đóng góp công sức để "mở đường" đưa Internet vào Việt Nam 20 năm trước.

■ MINH PHUONG (tổng hợp)

ĐẶT NỀN MÓNG XÂY DỰNG NGÀNH CNTT VIỆT NAM

Sinh ra và lớn lên ở Hà Tĩnh, GS.TSKH Phan Đình Diệu học Đại học Sư phạm Khoa học với lý do để có học bổng vì kinh tế khó khăn. Trong thời gian học đại học, ông đã tự học tiếng Anh và tiếng Pháp, say mê tìm hiểu về triết học. Dần dần ông tìm thấy đam mê với ngành Toán học. Tốt nghiệp thủ khoa năm 1957, ông được giữ lại trường giảng dạy.

"Công nghệ thông tin là một ngành mà tôi rất tha thiết. Cả phần đời sung sức nhất của mình, tôi đã dành để nghiên cứu, xây dựng và góp phần phát triển nó" – GS.TS Phan Đình Diệu từng tâm sự.

Khi có cơ hội được làm Nghiên cứu sinh tại Liên Xô, GS.TSKH Phan Đình Diệu đã quyết tâm chuyển niềm đam mê của mình đối với toán học trừu tượng sang việc ngày đêm miệt mài tìm tòi, nghiên cứu một lĩnh vực mới không chỉ đối với riêng ông mà với cả nền khoa học của Việt Nam lúc đó là khoa học máy tính và những vấn đề liên quan như điều khiển học,

khoa học hệ thống. Ông nghiên cứu với niềm tin sâu sắc rằng những lĩnh vực khoa học mới này sẽ là những ngành rất cần thiết cho sự nghiệp xây dựng và phát triển đất nước trong một tương lai không xa.

Năm 1967 khi tròn 30 tuổi, GS.TSKH Phan Đình Diệu hoàn thành luận án Tiến sĩ khoa học ở Liên Xô (cũ) ngành Toán học tính toán và Điều khiển học, Đại học Tổng hợp Quốc gia Moskva mang tên Lomonosov. Về nước, ông tập trung nghiên cứu và phát triển ngành Khoa học máy tính. Các công trình khoa học đột phá của ông trong giai đoạn này được in thành một cuốn sách trên tạp chí khoa học uy tín Steklov của Nga, năm 1974 được Hiệp hội Toán học Mỹ dịch và xuất bản bằng tiếng Anh thành cuốn sách dài 228 trang với tên gọi Some Questions in Constructive Functional Analysis.

Năm 1971, ông được đề nghị làm Trưởng phòng Toán học tính toán của Ủy ban Khoa học Nhà nước vào thời điểm cả nước chỉ có một dàn máy tính được đặt tại đây. Ông đã tìm hiểu và học tập để xây dựng

tập thể cán bộ không những biết sử dụng máy tính, mà còn có khả năng nghiên cứu ở trình độ cao về một số hướng phát triển hiện đại của khoa học máy tính và tin học. Cho rằng thông tin, tri thức sẽ ngày càng đóng vai trò quan trọng, là cuộc cách mạng lớn thay đổi nhân loại, ông đề xuất dự án thành lập một viện nghiên cứu lấy tên là Viện Khoa học Tính toán và Điều khiển. Năm 1977, Viện Khoa học Tính toán và Điều khiển được thành lập, và ông là Viện trưởng đầu tiên.

Viện là tiền thân của Viện Tin học và Viện Công nghệ Thông tin hiện nay. Dưới sự lãnh đạo tâm huyết, quyết đoán của ông, năm 1981 chiếc máy vi tính đầu tiên được sản xuất tại Việt Nam và Đông Á. Ông đã lãnh đạo nhóm nghiên cứu hợp tác và phát triển các đề tài mật mã với Ban cơ yếu Trung ương. GS.TSKH Phan Đình Diệu đã gợi ý cho học trò tìm hiểu về trí tuệ nhân tạo (AI), đến nay không ít người thành công với lựa chọn này, như GS Hồ Tú Bảo, trước làm ở Viện Khoa học và Công nghệ tiên tiến Nhật Bản (JAIST), nay công tác

Nguyễn Thúc Loan làm Viện trưởng và chính ông Loan sau một thời gian ở vị trí này đã nói, xin để anh Diệu làm Viện trưởng, anh ấy làm sẽ tốt hơn tôi".

NHÀ KHOA HỌC CHÍNH TRỰC, ĐẦY NHIỆT HUYẾT

Trong suốt cuộc đời mình, GS.TSKH Phan Đình Diệu nổi tiếng là một nhà khoa học chính trực, đầy nhiệt huyết, coi trọng người tài, có tiếng nói uy tín trong giới khoa học và trên công luận.

"GS. Phan Đình Diệu là một người trí thức thẳng thắn, dũng cảm, hết lòng vì đất nước. Ông luôn phát biểu thẳng thắn trực diện, trực tiếp trên diễn đàn Quốc hội, Mặt trận Tổ Quốc, trước lãnh đạo cấp cao. Đó là những tiếng nói mang đầy tinh xây dựng với các lập luận chặt chẽ nên luôn được trân trọng", nhiều nhà khoa học, nhân sĩ trí thức nói về GS.TSKH Phan Đình Diệu.

Không chỉ bó hẹp trong lĩnh vực công nghệ thông tin, GS. Phan Đình Diệu đã tham gia nghiên cứu ở cả những lĩnh vực khác như kinh tế, giáo dục. Ông là một trong những nhà khoa học đầu tiên nghiên cứu và lên tiếng về "nền kinh tế tri thức" tại Việt Nam từ cuối thập niên 1990.

Từ năm 2003, ông tham gia Diễn đàn cải cách giáo dục cùng 23 nhà khoa học trong và ngoài nước do GS. Hoàng Tụy khởi xướng, có tên là "Hướng về giáo dục" và có nhiều đóng góp có giá trị, những đề xuất mạnh mẽ để nâng cao chất lượng giáo dục.

"Nói về Giáo sư Phan Đình Diệu là nói đến một trí thức lớn của Việt Nam - người đã đặt nền móng cho sự hình thành và phát triển ngành khoa học tính toán và tin học Việt Nam, người có sức ảnh hưởng lớn lao đến xã hội qua những đóng

tại Viện Nghiên cứu cao cấp về Toán.

Là một nhà khoa học tài ba, ông được mời đến giảng bài tại nhiều đại học uy tín ở Pháp, Mỹ, Đức, Nga, Canada, Tây Ban Nha, Nhật, Ba Lan, Phần Lan..., tổ chức những hội nghị tin học quốc tế đầu tiên ở Việt Nam, tạo cơ hội để cán bộ trẻ trong nước giao lưu học hỏi với đồng nghiệp nước ngoài. Với sức ảnh hưởng của mình, ông đã mời chuyên gia Tin học nước ngoài về nước đào tạo và phát triển các nhóm nghiên cứu. Nhiều chuyên gia gắn bó và trở thành người bạn khoa học của Việt Nam.

Ông cũng luôn phát hiện, khuyến khích những cán bộ nghiên cứu trẻ, dựa trên năng lực thực sự không phụ thuộc vào bằng cấp hay tuổi tác. Chính vì vậy ngay từ những ngày đầu thành lập, Viện Khoa học tính toán và điều khiển đã có những nhóm nghiên cứu mạnh với các thành viên hoạt động tích cực, nhiều người sau này trở thành những người trụ cột trong các viện nghiên cứu, các bộ ngành.

GS.TS Nguyễn Hữu Đức - Phó Giám đốc ĐHQGHN nói về thầy: "Đến tuổi lục tuần, sinh viên vẫn thấy thầy giảng bài đầy sôi nổi, nhiệt huyết với nền tảng kiến thức uyên thâm và sự cập nhật tức thời những tri thức của thời đại".

Hồi tưởng lại những kỷ niệm với GS.TSKH Phan Đình Diệu, ông Đào Kiến Quốc, Trung tâm Ứng dụng Công nghệ thông tin, ĐHQGHN nói, "Ông là người cực kỳ uyên bác và khúc triết. Những bài ông trình bày trong semina đều rất sâu sắc. Thời làm Tiến sĩ khoa học bên Nga, thầy làm về toán học kiến thiết, một thứ toán có liên quan mật thiết đến lý thuyết tính toán. Toán học kiến thiết không thừa nhận luật phản chứng, không thừa nhận vô hạn tiềm năng, chỉ thừa nhận vô hạn thực tại, không thừa nhận sự tồn tại theo kiểu kinh điển mà tồn tại tức là phải có một quy trình chỉ ra được sau hữu hạn bước. Điều này thật phù hợp với tư duy máy tính... Nghe nói, khi thành lập Viện Khoa học Tính toán và Điều khiển, người ta giao cho TSKH

GS. Phan Đình Diệu với cố Thủ tướng Phạm Văn Đồng và một số nhà khoa học lớn

góp tâm huyết với tầm nhìn xa rộng cho sự phát triển đất nước" - GS.TS Nguyễn Hữu Đức, chia sẻ.

Ấn tượng của GS.TSKH Hà Huy Khoái, nguyên Viện trưởng Toán học Việt Nam, là một Phan Đình Diệu độc đáo, sâu sắc và chính xác. Sự độc đáo thể hiện ngay từ khi ông chấp chững vào làng Toán. Vì thích số học mà ông đã tự học tiếng Trung để dịch cuốn Số học của Hoa La Canh. Vì yêu thích sự chính xác mà ông chọn môn logic khi đi làm Nghiên cứu sinh ở Liên Xô (cũ). Theo GS.TSKH Hà Huy Khoái, chỉ trong 5 năm, GS.TSKH Diệu đã xây dựng nên một ngành mới trong Toán học ở Việt Nam: Giải tích hàm kiến thiết. Chính tư tưởng "kiến thiết" làm cho GS.TSKH Phan Đình Diệu trở nên gắn gũi với khoa học máy tính một cách tự nhiên.

"Với nhãn quan sáng suốt, từ những năm 70 của thế kỷ trước, anh Diệu cho rằng Tin học chính là khoa học của tương lai. Việt Nam nhất thiết phải xây dựng ngành Tin học. Có thể nói rằng trình độ Tin học của

Việt Nam thời kỳ đó cao hơn nếu so với những nước trong vùng Đông Nam Á", GS.TSKH Hà Huy Khoái nhận định.

Không chỉ là nhà khoa học, Giáo sư Diệu rất lãng mạn, say mê tất cả những gì thuộc về tri thức nhân loại. "Anh đã bình rất hay về cảnh đối đáp giữa Khuất Nguyên và Ngự Phủ trên sông Tương. Những lần trò chuyện về thơ, tôi thấy anh rất thích Rabindranath Tagore, đặc biệt là những câu: "Đôi mắt lo âu của em buồn/ Đôi mắt em muốn tìm vào tâm tưởng của anh/ Như trăng kia muốn vào sâu biển cả... Trái tim anh cũng ở gần em/ Như chính cuộc đời của em vậy/ Nhưng chẳng bao giờ em hiểu hết nó đâu", GS.TSKH Hà Huy Khoái bộc bạch.

Còn với GS.TSKH Nguyễn Đăng Hưng, Chủ nhiệm chương trình cao học Việt - Bỉ kể lại, trong khoảng thời gian dài hợp tác khoa học giáo dục với Việt Nam đã có gần 20 giảng viên, giáo sư được ông mời sang Bỉ giao lưu khoa học. Buổi thuyết trình

về "Tin học và trí thông minh nhân tạo" của GS Phan Đình Diệu đã để lại ấn tượng rõ nét nhất trong tâm hường các nhà khoa học Bỉ.

"Khác với nhiều nhà khoa học sao nhãng khoa học trong thời gian dài - điều khó tránh khỏi là họ đã nhanh chóng trở thành tụt hậu - GS. Phan Đình Diệu vẫn tiếp tục nghiên cứu trong những điều kiện khó khăn. Kết quả là khi qua các nước phát triển giao lưu khoa học ông không có dấu hiệu đến từ một nước chậm phát triển như tôi thường thấy".

Giờ đây GS.TSKH Phan Đình Diệu đã ra đi, một khoảng trống lớn cần những thế hệ trẻ mà ông từng truyền lửa, lấp đầy.